

УДК 330.341

Бріцина Ю. В.

РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Головним завданням системи професійно-технічної освіти є забезпечення потреб галузей економіки в робочих кадрах. Професійно-технічна освіта функціонує в єдиному освітньому просторі України як самостійна підгалузь [4]. Систему професійно-технічної освіти доцільно розглядати як одну із складових освітньої галузі, від ефективного функціонування якої залежить розвиток економіки країни в цілому.

Система професійно-технічної освіти складається з професійно-технічних навчальних закладів, незалежно від форм власності та підпорядкування, що працюють у галузі професійно-технічної освіти; навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Тенденції розвитку промислового виробництва, підвищення вимог роботодавців до якості робочої сили висвітлили одну з найважливіших проблем економічного розвитку країни – дефіцит робітничих кадрів [3]. Задоволення потреб економіки країни у якісній робочій силі потребує розробки ефективного механізму формування кадрового забезпечення в системі реформ професійно-технічної освіти й удосконалення відповідної державної політики у даному напрямі.

Науково-теоретичним підґрунтям для викладення статті стали праці фахівців у галузі адміністративного права, теорії управління, філософії, загальної теорії держави і права та інших галузевих правових наук, зокрема В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, О. Гетманець, І. Голосніченка, Р. Калюжного, В. Ковальської, А. Комзюка, Я. Кондратьєва, В. Конопльова, Т. Кравцової, К. Левченко, Н. Матюхіної, Р. Мельника, В. Олефіра, В. Петкова, В. Плішкіна, О. Синявської, Х. Ярмачі [3]. Питаннями організації та розвитку галузі освіти займаються наукові установи Національної академії наук України, Національної академії правових наук України, галузеві науково-дослідні інститути і вищі навчальні заклади, а також такі вчені, як М. Ануфрієв, О. Бандурка, Т. Боголіб, М. Головатий, О. Грیشнова, Б. Данилишин, В. Журавський, І. Каленюк, В. Конопльов, В. Кремень, М. Курко, В. Луговий, С. Ніколаєнко, Т. Оболенська, О. Падалка, С. Петков, О. Сидоренко, С. Сірополко, В. Тюріна, О. Федоренко, Т. Фінікова та ін. Незважаючи на таке широке висвітлення проблеми науковцями та практиками, багато питань освітньої галузі досліджувалися фрагментарно і потребують комплексного вивчення, вироблення концептуального підходу до адміністративно-правового регулювання освітньої діяльності в Україні, яка під впливом науково-технічного прогресу та інформаційного буму вже тривалий час перебуває у стані безперервного організаційного реформування [5].

Проблема розвитку та реформування професійно-технічної освіти знайшла відображення у працях М. Пузалова, О. Коваленко, Н. Ничкало, Ю. Якуба, І. Смирнова та інш. Однак, на сьогодні не достатньо викладено етапи реформування професійно-технічної освіти, що і визначило мету дослідження.

Загальною метою дослідження є основних етапів реформування професійно-технічної освіти України.

Не зважаючи на занепад розвитку системи професійно-технічної освіти та падіння її престижу, вона виконує важливі функції як в державі так і в суспільстві. Система професійно-технічної освіти реалізує таку важливу функцію як освітню. Вона полягає в тому, що професійно-технічні училища і ліцеї, як і школи, реалізують функцію освіти, тобто трансформацію досвіду, нагромадженого людством за весь історичний період його розвитку на подальші покоління.

Крім освітньої функції необхідно виділити ще такі важливі функції професійно-технічної освіти як функції соціального захисту та економічну. Пріоритетом у світлі демок-

ратичних перетворень має стати функція соціального захисту молоді, яка реалізується при входженні молодів ринкові відносини шляхом здобуття якісної професійно-технічної освіти, що дає випускникам змогу бути конкурентоспроможними й мобільними на ринку праці, а отже, соціально захищеними.

Чинні програми розвитку системи професійної освіти, розроблені на регіональному і державному рівні, дуже обмежено вирішують проблему загострення дефіциту робітничих кадрів і поглиблення диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, що актуалізує завдання розробки ефективних інструментів регулювання кадрового забезпечення економіки регіону в системі професійно-технічної освіти.

19 березня 2015 року відбулася зустріч заступника Міністра освіти і науки із керівником програм Європейського фонду освіти (ЄФО) в Україні щодо продовження співпраці України та Європи в 2015 році у рамках Туринського процесу та обміну досвідом з європейськими країнами у сфері професійно-технічної освіти. Туринський процес реалізується в Європі з 2010 року (започаткований Європейським фондом освіти) і є спрямованим на розвиток професійно-технічної освіти. Сьогодні його учасниками є 27 країн, у тому числі – Україна (з 2010 року). Мета Туринського процесу – аналіз професійної освіти в країнах-учасниках на основі зібраних статистичних даних, що дозволяє моніторити тенденції розвитку, розробляти прогнози, а також обмінюватися досвідом у сфері професійно-технічної освіти між країнами-учасниками [2].

У 2015 році в Україні розпочата реформа системи професійно-технічної освіти, аби на рівні з європейськими професійними закладами готувати високоякісних спеціалістів та робітників. Реформа передбачає впровадження чимало новацій, які нині ефективно функціонують у системі професійної освіти Європи, тому зараз МОН необхідна консультативна підтримка з боку Європейського фонду освіти, а також європейських країн з відповідним досвідом. В реформі професійно-технічної освіти (ПТО) пріоритетом для Міністерства освіти і науки є імплементація національної рамки кваліфікацій (НРК). Також у регіонах заплановано впровадження нового типу навчального закладу – багатoproфільного регіонального центру професійної освіти. Це нововведення буде здійснюватися в регіонах поступово, впродовж кількох років, поряд зі старими типами навчальних закладів. Усі зміни закладені в новому Законі «Про професійну освіту» та рамковому Законі «Про освіту», прийняття яких на черзі після нового закону «Про вищу освіту» [2].

Відповідно до вимог Туринського процесу в українській професійно-технічній освіті продовжується розроблення політики на основі аналізу даних. На даному етапі стоїть завдання посилити потенціал аналітичних інститутів Міністерства освіти і науки України щодо збору даних та фактів, обробки та аналізу діяльності. Водночас триває проект PRIME, розпочатий в Україні у 2014-му році, який має на меті спрогнозувати можливі сценарії для імплементації реформ. Проект експериментально буде впроваджуватися в трьох регіонах (Дніпропетровськ, Київ та Вінниця). Насамкінець, ЄФО долучається до розроблення методології для прогнозування потреб у кваліфікаціях та працевлаштуванні в Україні.

Презентуючи законопроект «Про професійну освіту» 27 травня 2015 року міністр України нагадав, що мережа закладів професійної освіти утворювалася ще за радянських часів. Профтехучилища та технікуми, що створювалися свого часу під заводи і фабрики (які вже сьогодні не працюють) не відповідають ринку праці. Ми маємо 1400 закладів професійної освіти. Більша половина їх за останні роки стали частиною вищих навчальних закладів та випадають з ринку праці, виконуючи функцію профорієнтації для вищих навчальних закладів.

Сьогодні в Україні критично бракує кваліфікованих робітників. 80% випускників шкіл продовжують навчання у вузах. Лише 20 ідуть у професійну освіту. Люди з вищою освітою не можуть знайти роботу, йдуть на біржу праці, перекваліфіковуються на робітничі професії. Це нецільно. Видатки на освіту не покривають нічого, крім комуналки й зарплати (табл. 1).

У Союзі заводи давали обладнання для профтехучилищ. В незалежній Україні училища перейшли в підпорядкування освіти, заводи позакривалися. Навчальне обладнання дороге.

Таблиця 1

Видатки зведеного бюджету на освіту у 2000 - 2015 роках [1]

Показники	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		загальних видатків	ВВП			загальних видатків	ВВП	
Всього	48 148,6	100,0	100,0	X	505 843,8	100,0	100,0	X
з них								
на освіту – всього	7 085,5	14,7	4,2	100,0	105 538,7	20,9	7,3	100,0
у тому числі								
професійно-технічну	429,1	0,9	0,3	6,1	6 359,8	1,3	0,4	6,0
		2005 рік1				2014 рік1		
Всього	141 989,5	100,0	100,0	X	523 004,8	100,0	100,0	X
з них								
на освіту – всього	26 801,8	18,1	6,1	100,0	100 105,6	19,1	6,4	100,0
у тому числі								
професійно-технічну	1 749,9	1,1	0,4	6,5	5 885,2	1,1	0,4	5,9
		2010 рік1				2015 рік2		
Всього	377 842,8	100,0	100,0	X	433 159,8	100,0	100,0	X
з них								
на освіту – всього	79 826,0	21,1	7,4	100,0	75 907,0	17,5	5,5	100,0
у тому числі								
професійно-технічну	5 106,2	1,4	0,5	6,4	4 141,9	1,0	0,3	5,5
вищу	24 998,4	6,6	2,3	31,3	21 059,8	4,9	1,5	27,7

1 Включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

2 На 01.10.2015, без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Станом на 01.09.2015 мережа державних професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) становить 941 навчальний заклад, з них 937 підпорядковані МОН України, а 4 – іншим центральним органам виконавчої влади. При узагальненні статистичної звітності за 2015 рік із 937, що підпорядковані МОН України, наведено дані лише 824 професійно-технічних навчальних закладів, оскільки 53 ПТНЗ Донецької та 60 ПТНЗ Луганської областей розташовані в зоні проведення антитерористичної операції [1].

Таблиця 2

Професійно-технічні навчальні заклади міністерства освіти і науки України та інших органів виконавчої влади на кінець 2014 року за типами, підпорядкуванням та атестаційними рівнями, одиниць

Типи професійно-технічних навчальних закладів	Усього	у тому числі			
		за підпорядкуванням		за атестаційними I рівнями	
		МОН України	інші центральні органи виконавчої влади	II	III
Усього	814	809	5	575	239
Вищі професійні училища	165	165	-	-	165
Вищі художні професійно-технічні училища	5	5	-	-	5
Вищі комерційні професійні училища	1	1	-	-	1
Центри професійно-технічної освіти	62	62	-	13	49
Професійно-технічні училища	98	93	5	96	2
Професійні ліцеї	375	375	-	375	-
Професійні ліцеї художнього профілю	3	3	-	3	-
Художні професійно-технічні училища	1	1	-	1	-
Училища - агрофірми	-	-	-	-	-
Професійні училища соціальної реабілітації	8	8	-	8	-
ПТНЗ, що є структурними підрозділами ВНЗ	30	30	-	13	17
Навчальні центри при установах виконання покарань	66	66	-	66	-

Перерозподіл структурних підрозділів вищих навчальних закладів (у 2014 р. – 34; у 2015 р. – 26) та навчальних закладів інших типів, що надають професійно-технічну освіту (у 2014 р. – 20, у 2015 р. – 23) здійснено відповідно до Переліку закладів, установ, організацій та заходів освіти, культури, охорони здоров'я та фізичної культури і спорту, які передаються на фінансування/надання фінансової підтримки з місцевих бюджетів (додаток 10 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік»). Також згідно з зазначеним переліком фінансування Науково-навчального центру професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України здійснюється з бюджету м. Києва [2].

Протягом 2014/2015 навчального року відбулися зміни в мережі ПТНЗ, підпорядкованих МОН України: ліквідовано Бережанський навчальний центр № 141 на підставі клопотання Тернопільської обласної державної адміністрації від 22.12.2014 № 05/5621-06; реорганізовано 4 професійно-технічних навчальних закладів шляхом приєднання до більш потужних закладів; створено 1 професійно-технічний навчальний заклад шляхом реформування філії; змінено тип і (або) назви 4 професійно-технічних навчальних закладів.

У 2014/2015 навчальному році в професійно-технічних навчальних закладах, що підпорядковані МОН України, випуск становив 165,5 тис. кваліфікованих робітників, з них: 129,4 тис. випускників загальноосвітніх навчальних закладів та 36,1 тис. слухачів з числа працюючого та незайнятого населення.

Таблиця 3

Основні показники діяльності професійно-технічних навчальних закладів України у 2014 році

Показники	Кількість учнів на кінець року	Прийнято учнів	Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників
Усього	315591	178012	182012
у тому числі професійна підготовка випускників навчальних закладів, які мали повну загальну середню здобували професію із повною загальною середньою освітою	92690	65322	60852
здобували професію без отримання повної загальної середньої освіти	193164	64678	71704
проходили професійне навчання незайняте населення	13650	7802	8501
працівники підприємств	3815	9028	10195
підвищували кваліфікацію незайняте населення	11329	23583	23382
працівники підприємств	233	4395	4308
	710	3204	3070

У 2015 році 122,8 тис. осіб (74,2 % від загального випуску) отримали дипломи, з них 3,6 тис. осіб – дипломи за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст», що становить 2,2 % від загального випуску. Серед випускників ПТНЗ 86,5 тис. осіб отримали 2 і більше професій, що становить 52,3 % від загального випуску. За результатами аналізу виконання обсягів державного замовлення за напрямками економічної діяльності у 2014/2015 навчальному році були підготовлені кваліфіковані робітники для: промисловості – 41,1 тис. осіб (31,4 %); агропромислового комплексу – 14,3 тис. осіб (10,9 %); транспорту – 21,1 тис. осіб (16,1 %); зв'язку – 0,7 тис. осіб (0,6 %); будівництва – 15,8 тис. осіб (12,1 %); торгівлі та громадського харчування (сфера послуг) – 25,8 тис. осіб (19,7 %); житлово-комунального господарства і невиробничих видів побутового обслуговування населення – 12,0 тис. осіб (9,2 %) [1].

У 2014/2015 навчальному році всього працевлаштовано 146,9 тис. осіб, що становить 88,8 % від загального випуску, з них: працевлаштовані за отриманою професією 130,9 тис. осіб (79,1 % від загального випуску); 14,8 тис. осіб продовжують навчання у навчальних закладах (8,9 % від загального випуску); 1,2 тис. осіб призвані на військову службу (0,7 % від загального випуску) [1].

Випуск учнів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становить 5,7 тис. осіб. З них працевлаштовано за професією 4,5 тис. осіб (або 78,9 % з загального випуску дітей даної категорії). У 2014/2015 навчальному році завершили навчання 1,8 тис. осіб з фізичними та/або розумовими вадами. З них працевлаштовані за професією 1,3 тис. осіб (або 71,7 %).

Станом на 01.09.2015 р. до професійно-технічних навчальних закладів то 131,3 тис. осіб (у тому числі 127,7 тис. осіб за державним замовленням). З них: випускників загальноосвітніх навчальних закладів – 124,4 тис. осіб; незайнятого населення – 0,4 тис. осіб; працюючого населення – 6,5 тис. осіб [2].

Професійно-технічні навчальні заклади МОН України мають: 18054 кабінет (не вистачає 102), з них кабінетів з предметів профтехциклу 9756; 3685 лабораторій (не вистачає 36); 6387 навчально-виробничих майстерень (не вистачає 17); 30773 комп'ютерів (не вистачає 561). Середній показник забезпечення комп'ютерною технікою становить 10 учнів на 1 комп'ютер.

Як свідчать підсумки роботи ПТНЗ у 2013/14 навчальному році, вісім з кожних десяти випускників (80,2%) працевлаштовано за професією. Серед сиріт та тих, що лишилися піклування батьків, цей показник становив 80,9%, серед осіб з фізичними та розумовими вадами – 67,2% [2].

Найбільша кількість працевлаштованих (78,4%) отримала роботу за договорами на підприємствах, в організаціях, за квотою для молоді працевлаштовано 21 випускника шкіл, що отримали первинну професійну підготовку.

До прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» у системі вищої школи працювало 802 вищих навчальних заклади, зараз, за підрахунками Міністерства освіти і науки, у вищій школі залишилося 317 університетів. Інші кількості вищих навчальних закладів перемістилися в іншу категорію – професійну освіту.

Сьогодні в країні нараховується близько 1200 закладів професійно-технічної освіти. Це ПТУ і технікуми, що створювалися за радянських часів та були прив'язані до індустрії того часу. Тому ця мережа не відповідає сучасним потребам.

Окрім того, сьогодні значна кількість професійно-технічних закладів має невелику кількість учнів: у малокомплектних навчальних закладах – лише по 200. Як наслідок, нерационально використовуються державні кошти, матеріально-технічна база, педагогічні кадри. Мова не йде про скорочення таких навчальних закладів, а лише про підвищення якості навчання. Мережа професійно-технічних навчальних закладів має відповідати потребам сьогодення.

За основу реформування системи професійно-технічної освіти експерти пропонують взяти концепцію розвитку голландської системи професійної освіти, де створено великі регіональні професійні центри, у яких представлено багато різних професій. В кожній області будуть створені спеціальні ради, до яких увійдуть представники або керівники професійно-технічних закладів, місцевої влади, місцевого бізнесу та промисловості. Представники спеціальних рад, які зацікавлені у розвитку професійно-технічної освіти для потреб індустрії регіону, визначатимуть, які професії потрібно розвивати в регіоні. Ради також матимуть повноваження об'єднувати професійно-технічні заклади в багатопрофільні, оптимізувати їх, розпоряджатися майном закладів, а головне, нести відповідальність перед місцевими громадами та мешканцями області. Сьогодні тільки з позиції області можна зрозуміти потреби регіону – Міністерство не може знати, що оптимізувати, а що розвивати, це все краще видно на місцях.

ВИСНОВКИ

Із вищевикладеного можна запропонувати введення регіонального багатопрофільного центра професійної освіти, який може об'єднати всі заклади відповідного спрямування в окремій області. Відповідно до потреб регіону в області може бути створено 2 або 3 таких центри. Сьогодні значна кількість коледжів або технікумів стали частиною вищих навчальних закладів та втратили зв'язок з ринком праці. Професійно-технічні навчальні заклади повинні визначитися з тим, чи залишатися у вищій освіті та відповідати вимогам Закону «Про вищу освіту», чи стати професійним закладом та мати безпосереднє відношення до ринку праці.

Одна з основних ідей законопроекту «Про професійну освіту» – це децентралізація управління. Прийняття важливих рішень повинно відбуватися саме на рівні області. Для цього на рівні області необхідно створювати ради стейхолдерів – зацікавлених у випускниках закладів професійної освіти. До цих рад повинні увійти представники закладів профтехосвіти, місцевої влади, працедавців, державних та комерційних підприємств регіону, які вирішуватимуть щодо необхідних регіону професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/>
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Історія української школи і педагогіки / За ред. В.Г.Кременя. – К.: Знання, 2005. – С.600–623.
4. Веселов А.Н. Профессионально-техническое образование в СССР. Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования / А.Н.Веселов. – М.: Профтехиздат, 1961. – 435с.
5. Гуревич Р. С. Теорія та практика навчання в професійно-технічних закладах: Монографія / Р. С. Гуревич. – Вінниця: ТОВ "Планер", 2009. – 410 с.